

А. Д. Оліфіренко,

кандидат технічних наук, доцент, Чернігівський державний технологічний університет

ОСНОВОПОЛОЖНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КОРПОРАЦІЙ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Визначені складові змінні у питаннях формування інституціонального середовища функціонування корпорацій та завдання державного регулювання відповідно до їх становлення та розвитку.

Defined components of the variables in the issues of forming functioning institutional environment and corporate objectives of state regulation in accordance with their formation and development.

Ключові слова: державне регулювання, інституціональне середовище, корпорація.
Key words: government regulation, institutional environment, the corporation.

ВСТУП

У процесі розширення нормотворчої та законодавчої діяльності держави в інституціональному середовищі накопичуються труднощі щодо забезпечення автоматичного та систематичного застосування все більш зростаючої кількості нових формальних норм і правил, як результат — спостерігається їхня заміна на неформальні правила у діяльності суб'єктів економіки, наприклад, таких як корпорації. Нелегітимізовані державою правові норми приречені до бездіяльності, їх не можна розглядати як діяльнісні інститути середовища функціонування корпорацій. Безперечно, неформальні інститути здатні забезпечити гнучкість та адаптивність корпорації за рахунок знайдення нових управлінських рішень у господарському житті задовго до того, як прогресивні (або негативні) явища будуть визнані формально. Проте недосконалість інституціонального середовища функціонування корпорацій через переважну більшість неформальних правил у практиці корпоративних відносин, що призводить до стрімкого зростання транзакційних витрат, небезпечна зниженням ефективності та поглинанням неправовою зоною інституціональної області у своїй діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є визначення складових формування інституціонального середовища функціонування корпорацій, місця формальних інститутів у ньому задля створення нових умов щодо зростання ефективності їх функціонування, а також визначення основних джерел інституціональних перетворень, що можуть змінити напрями розвитку корпорацій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інституціональне середовище, відповідно до термінології, запропонованої А. Девісом і Д. Нортом [1], — це "правила гри", що визначають контекст здійснення економічної діяльності, яка складається з базових політичних, соціальних, правових норм та створює основу процесів виробництва, обміну, розподілу та споживання. Таким чином, інституціональне середовище скла-

дають такі норми і правила, які визначають загальні обмеження для всіх, зумовлюючи форми організації та механізми регулювання господарської діяльності. Суспільно визнані форми стають абсолютними правами власності. Абсолютні (де-юре) права власності закладаються у нормативно-законодавчу базу різних сфер діяльності держави: акціонерну, антимонопольну, про приватизацію, про банкрутство, про ліцензування та реєстрацію підприємств тощо. Неформальні (де-факто) правила поведінки економічних суб'єктів включають зазвичай ділову практику, яка визнана суспільством у відповідний період часу.

Принциповим критерієм інституціональної сфери діяльності корпорації, що відбиває результативність інституціонального середовища, є рівень транзакційних витрат [2—5]. Поняття транзакційних витрат трансформувалось одночасно з розвитком інституціональної теорії. Д. Нортом вперше було обгрунтовано критерій ефективності економічної організації, коли і транзакційні, і трансформаційні витрати мінімізуються для максимізації прибутку. Від цієї позиції Д. Норта стали визначатися специфічні особливості розвитку факторів виробництва щодо транзакцій своєї діяльності у різних сегментах економіки [6]. Як відмічає Дж. К. Лафт, транзакційні витрати збільшуються у ситуаціях невизначеності умов господарювання. Проте розвиток системи інститутів ці витрати мінімізує [7].

Система прав власності, що легітимізовані у суспільстві, є складовою інституціонального середовища корпорації, яка впливає на ефективність управління та організацію її діяльності. Реалізація прав власності відбувається за тими "правилами гри", які ностратифікуються державою (формальні норми — закони, постанови, укази, статuti, стандарти тощо) і суспільством (неформальні — культура, традиції, звичаї, норми, шаблони та зразки поведінки, що повторюються та ін.). Іноді формальні та неформальні норми (обмеження) можуть антагоністично позиціонуватись, що неодмінно впливатиме на ефективність управління організацією. Така ситуація змушує корпорацію обирати комбінацію формальних або неформальних норм поведінки. Інституці-

ональне середовище характеризується більшою інертністю, ще більшу інертність мають неформальні норми [6]. Отже, інституціональне середовище — сукупність інститутів: основоположних соціальних, політичних, юридичних та економічних норм і правил, що обмежують сферу можливих дій економічних агентів та встановлюють відповідну інституціональну область їх діяльності.

Обмін, споживання, використання або розподіл ресурсів корпорації у зовнішньому середовищі забезпечує ринок, який у рамках економічних відносин розуміється як механізм передачі прав власності. За цією ознакою ринок відрізняється від інституту, який являє собою сукупність правил щодо формування умов обміну, і від організації, де у класичному вигляді така передача відсутня.

На відміну від ринків і формальних організацій, інститути не є механізмом координації. Інститути окреслюють діючу в "історичних умовах сукупність соціально-економічних правил, над якими індивід або група індивідів не мають влади як у короткостроковому, так і у середньостроковому періоді. З економічної точки зору ці правила націлені на те, щоб визначити умови, у яких можуть здійснюватись індивідуальний або колективний вибір розміщення або використання ресурсів" [8].

Поведінка корпорації на ринку формується під впливом як зовнішніх (ринок), так і внутрішніх (місія, організаційна структура управління, персонал, вхідні та вихідні ресурси, технологія, система управління) факторів, що забезпечують їх розвиток за напрямом діяльності відповідно до встановленої мети або утримують організацію у допустимих межах відхилення параметрів від заданих цілей.

Інституціональне середовище, де відбувається економічний процес, Ойкен В. назвав господарським порядком. "Господарський порядок, — зазначав він, — є сукупністю форм, у яких відбувалось і відбувається регулювання повсякденного господарського процесу *in concreto* — тут і там, сьогодні і у минулому". Частиною цього порядку є механізми державного регулювання економічних та соціальних відносин між учасниками ринку щодо прав володіння, використання, розпорядження та споживання відтворених благ. Далі Ойкен В. пояснює, що "ті чи інші господарські порядки не слід ототожнювати з відповідними правовими порядками, оскільки мова йде не про правові норми, а про господарські факти, що відносяться до порядку, та про ті форми, у рамках яких відбувається повсякчасний господарський процес" [9].

Таким чином, основними складовими зовнішнього середовища корпорації, з якими вона динамічно взаємодіє, є ринок, держава, інституціональне середовище та інші економічні агенти, які не можуть ігнорувати перетворення у зовнішньому середовищі та сподіватися при цьому на успішне функціонування в довгостроковій перспективі. Залежно від стратегії розвитку корпорації система прав власності поділяється за основними формами підприємницької діяльності: одноосібне володіння, партнерство, корпорація. Ці суб'єкти ринкових відносин обмінюються створеними благами через ринковий обмін, який являє собою обмін правами власності (привласнення — відчуження) або їх частками.

Отже, корпорація являє собою сукупність суб'єктів економічних відносин, які здійснюють у визначеному інституціональному середовищі скоординовану взаємодію для досягнення встановленої мети. Межі можливих дій визначаються цілями її учасників, рівнем трансакційних витрат та активами, що належать власникам. З позицій інституціональної теорії об'єднання ринкових агентів у корпорації стимулюється зростанням економічного ефекту, який проявляється у зниженні трансакційних та трансформаційних витрат як результату скоординованості внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

У контексті даного дослідження інституціональна взаємодія корпорації з зовнішнім середовищем потребує предметного визначення структури інституціонального середовища. Дуже велика когорта провідних вчених приділяла велику увагу дослідженню зовнішнього оточення організації та її взаємодій [2—5; 12]. Синтезуючи попередні дослідження, можна визначити зовнішнє оточення організації як сукупність всіх зовнішніх складових, які прямо або опосередковано впливають на діяльність корпорації, зумовлюючи організаційну форму її існування, зміст і методи функціонування. Таким чином, логічно виокремити дві сфери відносин корпорації з зовнішнім середовищем: об'єктно-фактичне та інституціональне. Об'єктно-фактичне пов'язане з природними, географічними, геополітичними, техногенними та іншими факторами середовища. Інші — економічні, соціальні, політичні, інформаційні, адміністративно-правові, науково-технічні тощо, які проявляються у різних формах суспільних інститутів, — складають інституціональне середовище функціонування корпорації. У свою чергу, всі складові зовнішнього оточення корпорації являють собою обмеження, які впливають на умови її функціонування та розвитку. Інституціональні обмеження включають як формальні, так і неформальні норми, які регулюють взаємодію корпорації з зовнішнім середовищем. Комплекс цих обмежень входить до складу інституціонального середовища функціонування корпорації, таким чином, інституціональне середовище функціонування корпорації — це сукупність всіх інститутів, що діють у визначеному інституціональному середовищі у даний момент часу як контрактні угоди і становлять джерело відносин прав власності.

Висока динаміка соціальних процесів значно підвищила важливість інституціональної складової оточення сучасної корпорації. Інституціональні обмеження та їх зміни стають кардинальними факторами успішності реформування корпорації. Аналіз стану та динаміки інституціонального середовища вводиться в процес стратегічного управління компанією, державного регулювання економіки та наукові дослідження, які включають не тільки правові, а й соціальні норми [2—5, 12]. Проте всі визначення інституціонального середовища мають узагальнювальний характер і не відображають особливості визначеного суб'єкта економіки. Функціонування будь-якої корпорації пов'язане не з усіма складовими інституціонального середовища, а тільки з їх частиною, яка чинить вплив на діяльність економічної організації та її оточення. Саме ця частина інститутів формує обмеження інституціональній сфері діяльності організації (рис. 1).

Інституціональна сфера діяльності корпорації — це вся сукупність інститутів, що діють у визначений момент часу та безпосередньо впливають на її стан та розвиток. Інституціональна сфера діяльності є одночасно складовою корпорації та інституціонального середовища, що формалізує її діяльність. Ця особливість діє як обмеження у господарській діяльності корпорації, стимулюючи до пошуку нових прогресивних або заміни існуючих інститутів.

Будь-яка корпорація має свою інституціональну сферу діяльності, де діють формально визначені умови її функціонування. Специфіка інституціональної сфери діяльності проявляється у різноманітності форм власності, спеціалізації та масштабах діяльності, кооперації, еластичності попиту на продукцію/послуги тощо. Однак диференціація інституціональної сфери діяльності залежить від типу корпорації, ринку або галузі економіки, які у науковій літературі описані мало. Можливо, це пов'язано із складністю досліджень на макрорівні та неоднозначністю на мікрорівні. Актуальність цього питання полягає у тому, що найважливішою характеристикою інституціональної сфери діяльності виступає інституціональний клімат взаємодії еко-

номічних організацій та структура відносин з зовнішнім середовищем, що є похідними від інституціонального середовища їх функціонування.

Інституціональний клімат пропонується розуміти як комплекс інститутів і відповідних параметрів інституціональної сфери діяльності корпорації у визначений момент часу, який визначає умови досягнення встановленої мети корпорації та динаміки її розвитку. До параметрів інституціональних характеристик також можна віднести можливості, дієвість, визначеність умов функціонування та якість формальних і неформальних норм, а також механізмів, що утворюються складовими інституціональної сфери діяльності корпорації. Інституціональний клімат разом з інституціональною сферою діяльності організації створюють конкретне інституціональне середовище, наприклад, інвестиційний клімат.

Запропоноване поняття інституціональної сфери діяльності корпорації дозволяє більш ґрунтовно підходити до аналізу державної політики щодо реформування та розвитку суб'єктів економіки та здійснювати аналіз ефективності інституціональних обмежень: податків, акцизів, тарифів, квот, дозволів тощо, обґрунтовуючи напрями удосконалення економічної політики держави.

Інституціональні характеристики середовища можуть містити як позитивні, так і негативні явища, які сигналізують державним органам влади про необхідність вироблення заходів щодо реакції на зміни умов зовнішнього середовища. Вплив змінних параметрів інституціональної сфери діяльності на інституціональний клімат інших організацій залежить від галузі та масштабів їх впливу для національної економіки. Слід зауважити, що інституціональний клімат є динамічною характеристикою інституціональної області діяльності корпорації, суб'єктами яких є як внутрішні, так і зовнішні інститути, а також кон'юнктурні фактори різної природи походження. Безперечним, на нашу думку, є те, що завданням державного регулювання розвитку корпорації має бути удосконалення інституціонального середовища та його параметрів (норм, якості їх виконання та ефективності), які сприяли б покращенню інституціонального клімату. Отже, інституціональна сфера діяльності корпорації складається із різних факторів, параметри яких можуть значно відрізнятися для однотипних організацій. Різноманітність інституціональної сфери діяльності корпорації є наслідком специфіки дій різних інститутів у відповідності до їх рівня, статусу та якості державної економічної політики, що проводиться у відповідній галузі економіки.

ВИСНОВКИ

Використання інституціонального підходу дозволило провести систематизацію факторів інституціонального середовища функціонування корпорацій, які впливають на динаміку її розвитку. Врахування характеру змінних інституціонального середовища функціонування корпорацій щодо реформування системи державного регулювання економіки надає можливість сформувати необхідні норми зовнішнього впливу, з одного боку, та адекватно реагувати на зміни напрямів розвитку корпорацій — з іншого, що надає можливість удосконалити механізми державного регулювання корпоративного сектора економіки. Особлива роль останнього вбачається у посиленні реакції щодо реалізації функцій

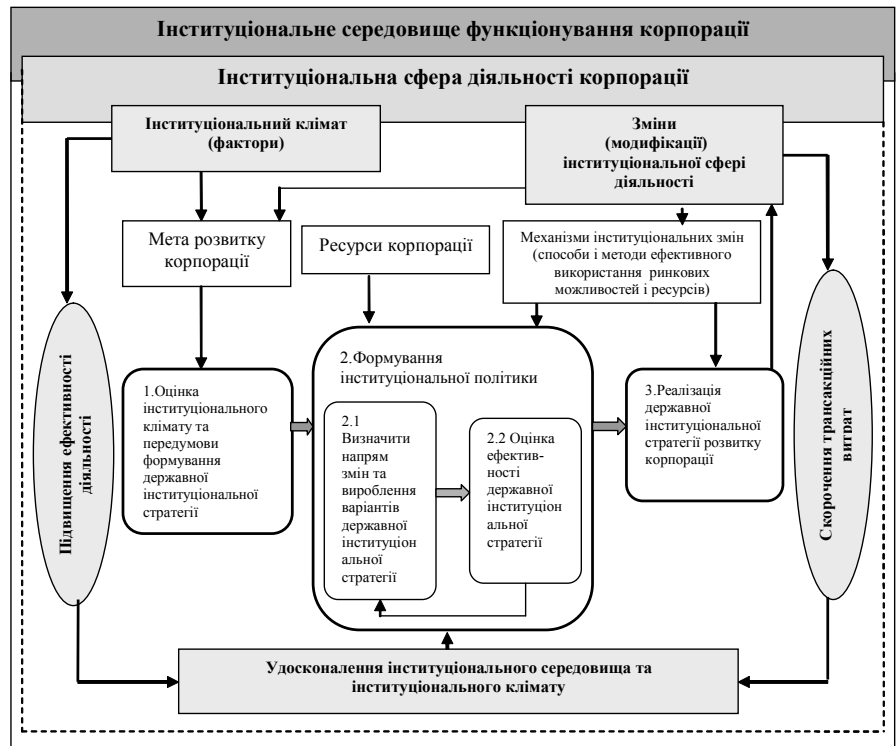

Рис. 1. Основні складові формування інституціонального середовища функціонування корпорації

держави у законодавчій та правовій системах задля забезпечення максимально можливого економічного зростання.

Література:

1. Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth. // L. Davis, D. North. The Journal of Economic History. Cambridge University Press. — 1971. — Vol. 31 (01). March. — P. 118—125.
2. Інституціональна архітектура і динаміка економічних преобразований / Под ред. д.э.н. А.А. Гриценко. — Х.: Форт, 2008. — 928 с.
3. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики / А.В. Сірко. — К.: Імекс, 2004. — 414 с.
4. Головка А.С. Сукупний економічний потенціал корпорацій: формування та розвиток: монографія / А.С. Головка. — Запоріжжя: КПУ, 2009. — 340 с.
5. Радева М.М. Розвиток корпоративних підприємств в Україні: інституціональний підхід: монографія / М.М. Радева. — Запоріжжя: КПУ, 2010. — 336 с.
6. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
7. Лафт Дж.К. Теорія організації. — М.: ТК Велби Преспект, 2005. — 345 с.
8. Менар К. Економіка організацій / К. Менар; пер с франц. А.Г. Худокормова. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 160 с.
9. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкне; пер с нем. В.С. Автономов, В.П. Гутника, К. Херманн-Пиллата. — М.: Экономика, 1996. — 351 с.
10. Гибсон Д. Организации: поведение, структура, процессы / Д. Гибсон, Д. Иванцевич, Д. Донелли. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 368 с.
11. Холл Р.Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Р.Х. Холл. — СПб.: Питер, 2001. — 512 с.
12. Голуб Н.Ю. Організаційно-економічний розвиток промислових корпорацій в умовах структурної трансформації: монографія / Н.Ю. Голуб. — Донецьк: ТОВ "Цифрова типографія", 2010. — 188 с.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2012 р.